

Szerző: Sipos Szandra

sipos.szandra@uni-nke.hu

FÓKUSZCSOPORTOS ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLAT A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZETEK SPECIÁLIS CSOPORTJAIBAN, ÉS AZ IGAZSÁGÜGYI MEGFIGYELŐ ÉS ELMEGYÓGYÍTÓ INTÉZETBEN MŰKÖDŐ REINTEGRÁCIÓS PROGRAMOT MEGVALÓSÍTÓ SZEMÉLYEK KÖRÉBEN

A zárt intézeti nevelés hatékonyságának vizsgálata nem bevett gyakorlat a hazai büntetés-végrehajtásban. Bár viszonylag kidolgozott a zárt intézeti nevelés elméleti koncepciója (lásd Ruzsonyi, 2012; Ruzsonyi, 2003; Hegedűs, 2010a; Hegedűs, 2010b), mégis annak hatékonyságvizsgálatára nem került még sor. Itt nem feladatunk kitérni részletesen a zárt intézeti nevelés modelljére, mégis néhány fontos elemét érdemes kiemelni, így például a kompetenciaalapú megközelítést, a szükségletekből való kiindulást, a tapasztalati tanulást, az érzékenyítést. Az EU által támogatott reintegrációs modell pont ezeket az elemeket próbálja megvalósítani.

A TÁMOP-5.6.3.-12/1-2101-0001 számú „A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozási modellje” címen nyilvántartott kiemelt projekt középpontjában a bűnismétlés megelőzése, a lehetséges munkahelyek bővítésének lehetősége áll. Lényeges elem, hogy olyan összehangolt együttműködésen alapuló szolgáltatási rendszer alakuljon ki, mely országosan egységes, a teljes fogvatartotti populáció által igénybe vehető, differenciált fejlesztéseket biztosít, így próbálva csökkenteni a bűnismétlés kockázatának lehetőségét. Négy alapvető rész cél képezi a projekt alapját:

1. Egyénre szabottan differenciált reintegráció. Differenciált alatt értendő a fogvatartotti típusok alapján besorolt szolgáltatás; fogvatartotti típus, mint nők, férfiak, jogerős elítéltek, előzetes letartóztatottak, felnőtt- és fiatalok.

2. Fogvatartottakkal foglalkozó szakemberek felkészítése. A korszerű ismeretek birtoklása érdekében.

3. Resztoratív szemlélet jegyében az utógondozás megléte.

4. Jövőbeli fejlesztések megalapozása érdekében kézikönyv, területi ajánlás kidolgozása.

A program projektgazdája a Belügyminisztérium (BM), konzorciumi partnerek: a Nemzeti Munkaügyi Hivatal foglalkoztatáspolitikáért felelős minisztere (Nemzetgazdasági Miniszter) felügyelete alatt álló hivatal, melynek szárnyai alatt 39 fő reintegrációs tanácsadó végezte munkáját a projekt keretében. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP) részéről 39 fő büntetés-végrehajtási projektvezető vett részt a munkában. A Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalból (KIH) pedig 26 fő utógondozó koordinátor dolgozott a programban. ¹

A projekt célcsoportja a fogvatartotti állományból a szabadságvesztés büntetésüket töltő és előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak, kényszergyógykezelték, illetve reintegrációs szakemberek, segítők, fogvatartottak és szabadultak családtagjai. ²

Az értékelő kutatás célja

Jelen kutatás célja elsősorban A TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001 kódszámú projektben a büntetés-végrehajtási intézetek speciális csoportok fogvatartottjaival, valamint az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet kényszergyógykezeltjeivel foglalkozó szakmai megvalósítók tapasztalatainak, véleményének, jövőre vonatkozó felvetéseinek megismerése.

---

¹ A projekt az ismertetett három konzorciumi partnerrel indult (Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal) azonban a büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó pártfogás a KIH-től átkerült a BVOP-ra, a NMH pedig megszűnt, feladatait a Nemzetgazdasági Minisztérium vette át. Az átalakítások következtében 2015- január 1-től a konzorciumi partnerek a BVOP és az NGM.

² A FOGVATARTOTTAK TÖBBSZAKASZOS, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓJA ÉS AZ INTENZÍV UTÓGONDOZÁS MODELLJE CÍMŰ KIEMELT PROJEKT Projektismertető TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001. Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Budapest, 2013.

A kutatás módszertana

Módszer

Fókuszcsoportos beszélgetésekre került sor, a büntetés-végrehajtás speciális csoportjaival foglalkozó szakmai megvalósítókkal. Minden alkalommal egy-egy intézmény projektben résztvevő tagjai kerültek meghívásra. Mind a TÁMOP, mind pedig a büntetés-végrehajtás személyi állománya is képviseltették magukat.

A fókuszcsoportok 2014 decemberében és 2015 januárjában kerültek lebonyolításra:

A projektben résztvevő szakemberek tapasztalatainak, véleményének és meglátásainak megismerése érdekében- a kvalitatív kutatási módszerek közé sorolható - fókuszcsoportos beszélgetésre került sor. A módszer erőssége abban rejlik, hogy a résztvevők kisebb csoportban, együttesen, egymásra reagálva, egymást kiegészítve fejtik ki álláspontjukat, véleményük, élményeiket egy meghatározott témával kapcsolatban (Vicsek, 2006)

Fókuszcsoportok tematikája

A beszélgetések tematikáját tekintve igyekeztünk kitérni:

- a projekt előkészítésére
- a projekt fogadtatására a büntetés-végrehajtási intézetekben
- a bv. intézetek személyi állományának tájékoztatására
- a projektben résztvevő szakemberek képzésére, felkészítésére
- a szakemberek közti együttműködésre, különös tekintettel a bv-s szakemberek és a külsős megvalósítók közti együttműködésre
- a résztvevő intézetek, csoportok jellegzetességeire
- a fogvatartottakkal kapcsolatos jellemzőkre
- a projekt célcsoportjainak reintegrációs esélyeire
- a projekt megvalósításának folyamatára
- a résztvevők tapasztalatainak feltérképezésére, különös tekintettel a felmerülő nehézségekre, problémákra
- az elért és el nem ért célokra, azok feltételezett okaira, valamint a projekt pozitív hozadékaira
- a szakemberek által fontosnak vélt jövőbeli módosításokat célzó javaslataira.

A kvalitatív elemzés során a fent említett kategóriákat felhasználva, valamint újonnan felmerülő informatív témákat integrálva kerültek elemzésre és összesítésre az adatok.

Jelen tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé, hogy a fent említett témák mindegyike bemutatásra kerüljön, ezért kizárólag a szakmai megvalósítók által vélt pozitívumokra, nehézségekre és javaslataikra koncentrálnak.

Minta

Az elemzés tárgyát képező beszélgetések 2014 decemberében, valamint 2015 januárjában valósultak meg.

A fókuszcsoportos beszélgetéseken minden alkalommal más-más intézmény speciális csoportokkal foglalkozó szakmai megvalósítói vettek részt. A vizsgálatban résztvevő három Büntetés- Végrehajtási intézmény speciális fogvatartotti csoportjaival (pszichoszociális csoport, drogprevenciós csoport, gyógyító-nevelő csoport) foglalkozó szakemberek jelentek meg, beleértve a TÁMOP szakmai stábjának tagjait, valamint a bv. személyi állományának képviselőit is. Fontos azonban a továbbiakba megemlíteni, hogy az egyik intézmény gyógyító-nevelő csoportba elhelyezett fogvatartottak közül nem került bevonásra a TÁMOP projektbe egyetlenegy elítélt sem. Ennek okáról a fókuszcsoportos beszélgetésen a következők hangzottak el:

„Gyakorlatilag amikor lehetett volna velük foglalkozni, akkor (.....) megállították a bevonást, ki volt tűzve a toborzás dátuma a gyógy csoportban, nem került rá sor, több embert nem vonhattunk be.”(egy szakmai megvalósító)

Fentiekből nem derül ki egyértelműen, hogy miért nem vonhatták be a speciális csoport tagjait, csupán feltételezhető, hogy a projektbe bevonható fogvatartottak száma nem tette lehetővé további résztvevők bevonását.

A mintába, a hagyományosnak mondható büntetés-végrehajtási (továbbiakban bv.) intézetekben feladatokat ellátó szakemberek mellett, bevonásra kerültek az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (továbbiakban IMEI) TÁMOP-os szakmai megvalósítói és az IMEI szakemberei is.

Fontos megemlítenünk, hogy a fókuszcsoportok résztvevői a projekt ideje alatt együtt dolgoztak, tehát nem a csoportos beszélgetés alkalmával találkoztak először. Közös munkájuk, személyes kapcsolataik minősége feltételezhetően befolyásolta bevonódásukat, megnyilvánulásaik tartalmát és módját.

Részletes eredmények

Sikerek, elért célok, a projekt pozitív hozadécai

A TÁMOP 5.6.3. projekthez való csatlakozási lehetőség önmagában is pozitív, reményteli üzenetet közvetített az IMEI számára. Az egyik alkalmazott elmesélte, hogy betegek ennek kapcsán megfogalmazták, nem mondott le róluk a társadalom. A dolgozók egyaránt pozitívnak vélik, hogy a projekt nem hagyta figyelmen kívül a kényszergyógykezelteket.

Az IMEI szakemberei a különféle csoportok indítását emelték ki a TÁMOP által megvalósult legfőbb pozitívumként. A tréningekkel kapcsolatban elmondták, hogy mind a szakemberek, mind a betegek visszajelzései is pozitívak voltak, s mindenki jó élményekkel gazdagodott. Lehetőségük nyílt kommunikációs tréningeket tartani, melynek nagy hasznát veszik a pszichiátriai betegek, legfőképpen a skizofrén betegek, mivel betegségük folytán társas készségeik eltérnek az átlagostól. Sikeresnek bizonyult az asszertivitás tréning is, ahol a betegek megtanulták különválasztani az együttműködő önérvényesítést az erőszakos magatartástól.

A harmadik, leggyakrabban emlegetett – és látszólag a leghasznosabb, és legtöbb pozitívummal rendelkező – foglalkozás a pszichoedukációs csoport volt. A TÁMOP 5.6.3. projekt előtt egy évvel az intézmény már belekezdett ilyen jellegű csoportok indításába, de az intézetben dolgozó pszichológusok leterheltsége miatt sajnos nem volt mód ezeket rendszerességgel fenntartani.

A pszichoedukációs csoport nem csak betegek számára indult, hanem a hozzátartozók részére is. Utóbbinak azért van jelentősége, hogy a családtagok számára megfelelő felvilágosítást adhassanak a betegséggel kapcsolatban, praktikus tanácsokkal lássák el őket, és segítsenek egy reális, félelmektől mentes kép kialakításában a jövőre vonatkozóan.

Kiemelkedő sikerélménynek bizonyult, hogy a szakembereknek lehetőségük nyílt a betegek hozzátartozóival foglalkozni. Az utógondozó koordinátor is megerősíti a csoport hasznosságát, hiszen enélkül elképzelhetetlen, hogy a szakember felvegye a kapcsolatot a családdal.

A TÁMOP biztosította a bemutatott csoportok megvalósítását, s a foglalkozások tapasztalatai a jövőben is hasznosíthatók lesznek további csoportos készségfejlesztések során. A betegekkel foglalkozó orvosok is tanúsítják, hogy azok a páciensek, akik rendszeresen részt vettek valamilyen csoportfoglalkozáson, sokkal élénkebbek, aktívabbak voltak, a hangulatuk is láthatóan javult, és társas készségeik terén is fejlődtek.

A program annyira sikeresnek bizonyult, hogy a szakemberek a jövőben is folytatni kívánják az ilyen csoportok szervezését. A betegek közül pedig akad olyan, aki az intézet elhagyása után is részt kíván venni csoportos tréningeken.

Hasonló pozitív tapasztalatokról számolnak be egy másik büntetés-végrehajtási intézetben tevékenykedő szakemberek. A TÁMOP projekten kívül a bv-ben nincs lehetőség csoportfoglalkozásokat tartani felnőtt fogvatartottak számára, fiatakorúaknál is csak a speciális csoportoknak. A csoportok sikerességét tovább növelte, hogy külsős pszichológusok tartották, s tapasztalatok szerint hozzájuk szívesebben, bizalomteljesebben kapcsolódnak a fogvatartottak.

A fogvatartottakkal foglalkozó szakemberek tapasztalatai szerint ezek a foglalkozások motiválják a résztvevőket, és érezhetően pozitívan hatnak személyiségükre. Az egyik szakember megjegyzi azonban, hogy már önmagában egy új inger – az egyébként viszonylag ingerszegény, monoton környezetben – is jótékony hatással lehet az érdeklődésre, részvételi szándéokra.

A projektben való részvétel által a fogvatartottakban kialakulhat a kötelességtudat, valamint a felelősség érzete a céljaik eléréséhez vezető úton, s a sikerélmények tovább erősíthetik fejlődésüket.

A csoportfoglalkozások közelebb hozzák egymáshoz a résztvevőket: megfigyelhető, hogy a TÁMOP-ban résztvevő fogvatartottak a foglalkozásokon kívül is csoportba szerveződnek, szemmel láthatóan keresik egymás társaságát. A képzések, tréningek alkalmával megtapasztalják a társas támogatottságot, érzékelik a felelősséget egymás iránt, és hozzásegítik egymást a sikerek eléréséhez. Lehetőségük van megtapasztalni a segítségnyújtás örömét, és maguk is részesülnek társaik támogatásában, láthatják, hogy a nehézségekkel nincsenek magukra hagyva, van kire támaszkodniuk. A helyes életvezetéshez ezek elengedhetetlen felismerések.

A csoport műfaj nem csak egymáshoz hozta közelebb a fogvatartottakat. A velük rendszeresen foglalkozó szakemberek úgy látták, hogy hozzájuk is elkezdtek kötődni, igényelték a figyelmet, a törődést, a személyes kapcsolatot. Mindez valószínűleg szintén kedvezően befolyásolja az elítéltek személyiségfejlődését.

A projekt megvalósítása során a felmerülő problémák, kihívások és nehézségek ellenére sokan úgy vélik, hogy már önmagában az is nagy siker, hogy egyáltalán teljesíteni tudták a követelményeket. Az egyik

intézetben dolgozó szakemberek büszkén mesélik, hogy a fluktuáció ellenére, 4 tréningcsoportot végigvinni nemcsak önmagában, hanem a többi bv. intézethez képest is szép eredménynek mondható. Persze akadnak olyanok, akik ennek ellenére úgy vélik, hogy nem valósult meg semmi a kitűzött a célokból. Elképzelhető, hogy ez az ellentmondás abban rejlik, hogy a szakemberek eltérően vélekedtek az elérni kívánt eredmények tekintetében.

A reintegrációs tanácsadó úgy véli, hogy tevékenységének célja csak részben tud megvalósulni. Az általános tapasztalatok azt mutatják, hogy zárt intézményben tartott tájékoztatók, felvilágosítások ellenére sem keresik fel a kapcsolattartó kirendeltségeket.

Úgy tűnik, hogy a fogvatartottak munka iránti attitűdjén, valamint a reintegrációval kapcsolatos motiváción kevésbé tudtak változtatni a szakemberek erőfeszítései.

A reintegrációval kapcsolatban kedvezőbb képet mutat a bv. intézetben tapasztalt szemléletbeli változás. A szakemberek úgy látják, hogy a TÁMOP által elfogadottabbá váltak a reintegrációt támogató törekvések, s talán mintha a bv. zárt világa résnyire megnyílt volna.

Egy másik intézet dolgozói továbbá rámutatnak, hogy pozitívként könyvelhető el a projekt általi fogvatartotti foglalkoztatottság. Kiemelték a projekt keretein belül zajló készségfejlesztő foglalkozásokat, melyek szintén nagyon hasznosnak bizonyultak néhány fogvatartott esetében. A nevelők szerint ezek a programok nagyban hozzájárultak az együttműködés és hatékony kommunikáció fejlődéséhez, szabálytudat kialakulásához. Véleményük szerint egyes esetekben valóban sikerült alkalmassá tenni néhány elítéltet a csoportmunkára, tanulásra, munkavállalásra.

Elért célok közt került felsorolásra az ismeretszerzés, képességfejlesztés, informálódás, fogvatartottaknak elfoglaltság. Figyelemre méltó, hogy az iménti felsorolásban szereplő tételek mindegyike szerepelt a célkitűzések közt, tehát ebből a szempontból sikeresnek bizonyult a TÁMOP 5.6.3. projekt.

A szakmaképzés konkrét megvalósulásával kapcsolatosan csupán egy intézettől származnak információk.

A szakemberek kifejezetten meg vannak elégedve a képzés oktatóival. Beszámolóik szerint a fogvatartottak valós tudásra tehettek szert, mivel az oktatók lelkiismeretesen, magas színvonalon végezték munkájukat,

interaktív, gyakorlatiasá tették az oktatást. Mindezekért cserébe pedig megkövetelték a tanulást, tudást.

A fogvatartottakkal foglalkozó szakemberek úgy látják, hogy a szakmaképzésen résztvevők lelkesen ülnek az iskolapadba, örülnek, hogy lesz egy piacképes szakmájuk. Motiváltak az ismeretek elsajátításában.

A képzés teljesítése sikerélményt jelenthet a fogvatartottak számára, és megtapasztalhatják, hogy erőfeszítéseik nem hiábavalók, de céljaik eléréséért proaktívnak kell lenniük.

Hozzá kell tennünk, hogy azokról a fogvatartottakról van szó, akiket a nevelők ajánlottak be a képzésbe, mert úgy vélték, hogy együttműködők és motiválhatók. Megállapítható, hogy a nevelők szűrése és a fogvatartottak kiválasztása sikeresnek bizonyult.

A szóban forgó projektből nem csupán a fogvatartottak, hanem a résztvevő szakemberek is profitálhattak. Valamennyien említik, hogy új ismeretségek, kapcsolatok köttetnek, valamint úgy érzik, hogy mind szakmailag, mind emberileg pozitív irányba fejlődtek.

Nehézségek, a projekt működése során tapasztalt megoldatlan problémák

A projektben résztvevő TÁMOP helyi megvalósítóinak beszámolóiból kiderül, hogy a bv. intézetek személyi állománya (főleg a körletfelügyelők), nem volt kellőképpen tájékoztatva új munkatársak érkezéséről, az ő szerepükről, tevékenységük céljáról. A bv-ben dolgozó szakemberek viszont rávilágítottak arra, hogy a mindennapi és aktuális feladatok sokasága - melyek gyakran szimultán várnak megoldásra -, a sok papírmunka mellett a kollégáknak fontossági sorrendet kell állítaniuk a végrehajtandó feladatok közt, ezért előfordulhat, hogy a kevésbé lényegesnek vélt információk elkerülik figyelmüket.

A szakemberek munkahelyi leterheltsége elsősorban a bv. személyi állományánál jelentős. Mind a TÁMOP-ban résztvevő civil dolgozók, mind a bv. alkalmazottai arról, számolnak be, hogy a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozó bv-s állomány látványosan le van terhelve. A hivatásos dolgozók leginkább az állomány létszámában látják a fő problémát. Úgy vélik, hogy aránytalanul sok fogvatartott és velük kapcsolatos feladat jut egy főre. Egy nevelő szerint

„Ez egy kész csoda, hogy lehet működtetni ezt a dolgot, vagy programokat. A telítettség, meg leterheltség, nincs még egy ilyen az országban” (egy nevelő).

Hiába adott minden feltétel a szakmai képzéshez, ha a bv. nem tudja biztosítani a fogvatartottak mozgását, kísérését külső helyszínekre.

Fontos kiemelni, hogy a külsős munkatársak is megerősítették az állományra napi szinten háruló információ-, és feladatáradatot, illetve a nehézségeket, melyeket ezek megléte okoz. Elmondásuk szerint igyekeztek nem plusz terhet róni az amúgy is láthatóan túlterhelt tagokra. Megpróbáltak inkább a lehetőségekhez képest maguk utánajárni a felmerült kérdéseknek, ami esetenként sokkal több időt vett igénybe, mintha közvetlenül tudtak volna kérdezni.

A túlterheltség másik fő okozójának a dokumentáció mennyiségét jelölték meg a szakemberek:

„Gyakorlatilag majdnem fél évig, háromnegyed évig írtak a kollégák, és papírokat gyártottak ezerfelé, és ez kifejezetten, én azt gondolom, nehézséget jelentett az állomány tagjainak, a nevelőknek, meg mindenkinek” (egy civil szakmai megvalósító).

Fentiekből következtethetünk arra, hogy a bv-s szakemberek leterheltsége hátráltathatja a projekttel kapcsolatosan felmerülő feladatok gyors és sikeres megoldását, mely pedig az egyik biztosítéka a hatékony munkavégzésnek.

Látható, hogy a szakemberek mégis aktívan részt tudtak venni a projektben, és vélhetően erejükön felül teljesítettek a sikeres működtetés érdekében.

Intézeti szinten elsősorban a helyi jellegzetességek, és a projekt elvárásainak összeillesztése állította kihívás elé a szakembereket. Egy szakmai megvalósító a következőképpen foglalja össze tapasztalatait:

„Eleve a projekt végiggondolása volt az alapvető hiányosság szerintem, mivel nagyon sok esetben találkozunk olyan elvárásokkal, amiket nem tudunk teljesíteni az adott intézetben, mert nem mérték fel, hogy mennyire speciális egy-egy intézet és általánosságban támasztanak olyan elvárásokat, amiket az egyes intézetek nem tudnak hozni, illetve a határidők. Nagyon sokáig állóvíz a projekt és utána hirtelen megindul és nagyon magas elvárásokat támasztanak a szakemberekkel, intézettel szemben és ilyenkor nagy is a hibalehetőség, nem biztos, hogy úgy alakulnak a dolgok, ahogy elvárja a projekt.” (szakmai megvalósító)

Az intézeti sajátosságokból fakadó nehézségeket támasztják alá az egyik intézet szakemberei által tapasztaltak is.

Ebben a bv. intézetben főleg előzetes letartóztatásban álló vádlottak alkotják a börtönpopuláció csaknem egészét. Státuszukból fakadóan az intézetben nagymértékű fluktuáció van jelen, ezáltal nagyobb lemorzsolódásra lehet számítani a projekt alatt. Az egyik nevelő megállapította, hogy egy ilyen jellegű intézetben kockázatos nagyobb óraszámú képzést elindítani, hiszen sokan nem tudják azt befejezni. A projekt alatt folyamatos problémát jelentett a programból kiesett résztvevők pótlása, valamint az is, hogy időközben megváltozott a meghirdetett szakma. Hiába végeztek el többen tréningeket, a szakmaképzést a későbbiekben nem vállalták.

Hasonló problémákról számoltak be egy másik intézet munkatársai is, akik a projekt eredeti ütemezéséhez képest csúszásokat tapasztaltak, s következményképp sok fogvatartottat átszállítottak más intézetbe, vagy szabadultak, új elítéltek érkeztek, mire elindultak a tréningek vagy a szakmaképzés.

A szakmaképzés, valamint a készségfejlesztés során a projektbe bevont (egyres) fogvatartottak gyenge szellemi képessége szintén nehézséget jelentett. A velük foglalkozó szakemberek úgy látták, hogy sokszor nem értették a feladatokat, instrukciókat, ebből adódóan együttműködni sem tudtak a többi csoporttaggal.

Az IMEI-nek elsődlegesen, a betegek korlátozott terhelhetősége miatt, a feszített tempó okozott nehézséget. A gyakori csoportfoglalkozások igen megterhelőek voltak a pszichiátriai kezelték számára. Sajnos nem sikerült az intézetnek elérnie, hogy a többi intézettel eltérő ütemben, lassabban valósítsák meg a projekt első két fázisát. Ebből kifolyólag tartaniuk kellett az előírt tempót, és gyakorta feltorlódtak az előírt foglalkozások. A szakmaképzés, mint cél és fő motivátor azonban elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy sikeresen teljesítsék a feladatokat, és sikerült tartani a szoros határidőket. A pszichiátriai betegeknél különösen nagy jelentősége van a motivációnak, hiszen a legtöbb kórkép a cselekvési kedvet általánosságban csökkenti, oly mértékben, hogy sok beteg az ágyból sem kíván felkelni egész nap. Látható, hogy milyen jelentőséggel bír az ő esetükben, ha valami iránt lelkesednek, sikerül felkelteni érdeklődésüket.

Az intézet erején felül teljesítette a projekt követelményeit, s prioritást élvezett a projekt harmadik fázisa. Átszervezésre kerültek az intézetben működő pszichológiai csoportok, az ápolók munkabeosztása, a helyiségek. Mindebből kiderül, hogy központi helyet foglalt el az intézet életében a TÁMOP program.

A befektetett energia, időbeli ráfordítás és kitartás azonban nem hozta meg várt gyümölcsét. A szakmaképzés nem indult meg időben az intézményben, hosszú ideig bizonytalanság övezte a szakmaképzés megvalósulását és várható időpontját. A kedvezőtlen hírt azonban azoknak a szakembereknek kellett közölniük, akik közvetlen kapcsolatban álltak a betegekkel. Ugyanazok a személyek, akik ígértek, kiválasztották a betegeket és fenntartották érdeklődésüket a projekt iránt. Fontos megjegyezni, hogy a pszichiátriai betegekkel folytatott terápiás munkában kiemelt helyet foglal el a bizalom és a hitelesség. E két érték alappillére képezi a közös munkának: a kezelő és a kezelt közti kapcsolat minőségének meghatározói.

A szakmaképzés elmaradása³ tehát nem csupán a megvalósítóknak, hanem a betegnek is csalódást okoz, ráadásul az intézetben folyó gyógyító folyamatot is kedvezőtlenül befolyásolhatja. Az egyik beteg így fogalmazott ezzel kapcsolatban:

„[...] egy darabig hitegettek engem, hogy majd járhatok a számítógépes tanfolyamra...”. (az IMEI egyik betegét idézi egy szakember)

Az IMEI egyik szakmai megvalósítója szintén a betegek irányából a személyzet felé irányuló hitelvesztési folyamat elindulásától tart. Mindez újabb kihívások elé állítja az IMEI-ben dolgozó szakembereket, hiszen vissza kell, hogy nyerjék betegeik bizalmát. További nehézséget jelenthet a jövőre nézve a betegek motivációja, érdeklődésük felkeltése a csoportfoglalkozások iránt.

Összességében a szakemberek úgy vélik, hogy a harmadik fázis elmaradása károsan befolyásolta az intézmény tevékenységeit, s csorbította humánorientáltságú, emberközpontú profilját:

„És az elejétől kezdve hallgatjuk, hogy itt humánszolgáltatásokat nyújtunk, itt mi nem indikátorokat gyártunk, hanem az ember az ügyfél, a fogvatartott, a beteg stb., és itt most ez veszett el teljes egészében” (IMEI dolgozó)

Más intézményben ugyan megvalósult a szakmaképzés, de szintén csúszásokat tapasztaltak az eredeti ütemezéshez képest, valamint megemlítik, hogy például a várakozásaik ellenére a tervezett önkéntesek bevonására már nem került sor.

---

³ Az IMEI-ben végül nem maradt el a szakmaképzés, csak később valósult meg. A fókuszcsoportos beszélgetés időpontjában azonban a szakmai megvalósítók úgy vélték, hogy a projekt utolsó fázisára nem fog sor kerülni.

Az ütemezésből fakadó problémák mellett egyéb nehézségekről is beszámolnak a szakmai megvalósítók. A projekttel kapcsolatban leggyakrabban az adminisztrációs terhek jelennek meg, mint legfőbb gond.

„Szerintem inkább az adminisztráció okoz problémát” (egy szakmai megvalósító)

„Elég negatívum a számomra, meg azt gondolom, nem csak számomra, hanem a projekt megvalósítói részéről ez a túlzott adminisztráció, hogy több helyre átfedett információkat kell folyamatosan rögzíteni, meg olyan dokumentációkat létrehozni, amik egymást átfedik.” (egy stáb tag)

„Nagyon sok mindent lehetne csinálni, de ilyen adminisztráció mellett, ahogy van, igazából le van fojtva az egész.” (nevelő)

Az egyik szakember kiszámolta, hogy egy fogvatartott esetében 7-8 helyen kell rögzíteni ugyanazt az információt, az ő szavaival élve ez a mennyiség „nonszensz.”

A fókuszcsoportos beszélgetések során a leggyakrabban emlegetett probléma a dokumentáció mennyiségével állt kapcsolatban. Amint a fenti idézetekből is kitűnik, a nagy mennyiségű papírmunka elveszi az időt az érdemi munkától. A szakemberek úgy vélik, hogy a projekt lényege pont a gyakorlati munkán lenne.

Magára a projekt egészére és folyamatára reflektálva kritikaként merült fel a program relatíve rövid időtartama. Sokan úgy vélik, hogy ha hosszú távú eredményeket szeretnének elérni, ahhoz kevés a rendelkezésre álló másfél-két év. Az időbeli kereteket tekintve, nem tartják továbbá szerencsésnek, hogy a program egyik napról a másikra lezárul. A fogvatartottakkal foglalkozó szakemberek felhívják a figyelmet a program hozadéka és esetleges káros mellékhatásai közti egyensúlyra. Hangsúlyozzák, hogy sikerült kialakítaniuk egy optimális kapcsolatot a csoportjaikban lévő fogvatartottakkal, s ez a fajta törődés, figyelem, kötődés sokat jelent az elítéltek számára. A projekt felkeltette érdeklődésüket, dolgoztak céljaik elérésén, majd a végére érve jó esetben egy szakmát kaptak, de emberileg sokat veszíthetnek azáltal, hogy hirtelen megszűnik a kapcsolat, amit a velük rendszeresen foglalkozó szakemberrel kialakítottak. A TÁMOP munkatársainak távozása után megszűnnek a külsős szakemberek által vezetett rendszeres csoportok, és elvész a személyre szabott figyelem. Általános tapasztalatok szerint, utóbbiakat a bv. dolgozói, nevelői leterheltségük miatt sajnos nem tudják biztosítani a fogvatartottak számára.

Az időbeli korlátok miatt történt, hogy később már nem tudtak többen csatlakozni a projekthez. Csoportvezetők elmondásai alapján pedig lettek volna érdeklődők, akik társaik pozitív élménybeszámolóí hatására kedvet kaptak a részvételhez, motiválttá váltak a fejlődésre, tanulásra.

Hasonló problémákat említettek a projekt indulásával kapcsolatban is, mikor el kellett indítani a csoportokat egy adott létszámmal, és minden jelentkezőt be kellett venni a projektbe. Néhányan azonban arról számoltak be, hogy a csoportmunkát jelentősen hátráltatták azok a résztvevők, akik nem tudtak megfelelően együttműködni sem a csoportvezetővel, sem egymással.

Ez a jelenség rávilágít arra, hogy valóban nagy gondossággal kell kiválasztani, azokat az elítélteket, akik részt vesznek a programban, és átgondolni a szűrési feltételeket, melyekből kihagyhatatlannak látszik az együttműködési készség és a motiváció.

Az egyik intézetben problémát okozott, hogy nagyon sokáig nem volt utógondozó koordinátor, szociális ügyekkel pedig más helyi megvalósító nem foglalkozhat. Ebből fakadóan felmerült, mint probléma, hogy az egyes feladatkörök élesen elkülönülnek egymástól, nincs átjárás, ezért személyi hiány esetén bizonyos problémák megoldás nélkül maradnak.

A szigorú előírások nehézséget jelentett a szakemberek közti együttműködésben is: az utógondozó koordinátornak, valamint a reintegrációs tanácsadónak előre meghatározottan elő volt írva, hogy hetente milyen arányban kell a bv. intézetben, illetve külső helyszínen tölteni munkaidejüket. Az érintettek úgy látják, hogy a projekt szempontjából hasznosabb lett volna az említett előírást rugalmasabban kezelni. Előfordult, hogy külső helyszínen kellett tartózkodniuk, ahol feladatuk éppen alig akadt, viszont a bv. intézetben szükség lett volna rájuk olyan feladatok elvégzéséhez, amely egyszerre több szakembert igényelt volna. Ráadásul, a három munkáltató eltérő időpontokban szervezte a szakemberei képzését, így nagyon nehéz volt egymás közt időpontot egyeztetni, ami nagymértékben megnehezítette a közös munkát.

Az eddigiekben bemutatott nehézségek, megoldatlan problémák, frusztráció és csalódottság következtében a szakemberek fokozatosan veszítettek lelkesedésükből, érdeklődésükből, s a projekt végéhez közeledve helyenként már a stábértekezletek is elmaradtak érdeklődés hiányában.

A szakmaképzéssel kapcsolatban hiányként merült fel a szakmai gyakorlat, utóbbi megszerzése nem biztosított a TÁMOP által. Egyes bv. intézetek

kifejezetten olyan szakmát igyekeztek választani, amit a képzés elvégzése után a fogvatartottak az intézeten belül gyakorolhatnak és tapasztalatot szerezhetnek benne (pl. a húscsontozó szakképesítést szerettek foglalkoztatja a bv. intézet a konyhán). Amennyiben a képzés megszerzése után évek telnek el a szabadulásig, féltő, hogy elvesz a megszerzett elméleti tudás is a gyakorlati szakmai tapasztalat hiánya mellett.

A szakemberek által fontosnak vélt jövőbeli módosításokat célzó javaslatok

A megkérdezettek egyöntetűen egyetértenek a bv-ben megvalósuló szakmaképzésekkel, és támogatják az erre irányuló kezdeményezéseket.

Felhívják azonban a figyelmet, hogy az esetleges folytatáshoz feltétlenül szükséges néhány módosítást elvégezni, melyek nélkül kevés eséllyel érhetőek el hosszú távon eredmények.

A projekt előkészületi fázisait tekintve a megkérdezettek úgy látják, hogy nagyobb figyelmet lenne jó szentelni a közbeszerzési eljárások megtervezésének, mivel úgy vélik, hogy ez volt a projekt gördülékenységének egyik legfőbb kerékkötője.

Időrendi sorrendben haladva, a résztvevő szakemberek képzése is, úgy tűnik, átgondolást igényel, több szempontból is. Egyrészt a képzések ütemezését, sorrendjét, időszerűségét tekintve. A különböző munkáltató által foglalkoztatott személyek képzéseinek időbeni összehangolása nagyban hozzájárulna a tényleges közös munka megvalósításához.

Mindezek mellett felmerül a kérdés, hogy kiket és milyen téren tanácsos továbbképezni? A szakemberek megjegyezték, hogy esetenként olyan képzéseken vettek részt, melyekből nem tudtak profitálni, vagy már korábban részesültek ugyanilyen, vagy nagyon hasonló foglalkozásban. Általánosan megfogalmazódik, hogy lehetőség szerint a szakemberek olyan képzéseken vehessenek részt, amelyre valóban szükségük van, és ne kelljen olyan programon részt venniük, amelyből kevésbé profitálnak.

További fontos szempontként jelenik meg az együttes élmény, a csapatépítés a szakemberek közt, különös tekintettel a bv. intézetek személyi állományára. A szakemberek fontosnak vélik, hogy a hivatásos állomány, valamint a külsős megvalósítók együtt vehessenek részt a készségfejlesztő tréningeken. Egyrészt, mert úgy látják, hogy a bv-s dolgozók számára is biztosítandó a rekreáció, a kiégéssel szembeni védekezés, valamint fontos, hogy valóban egy csapatként tudjanak

dolgozni a kívülről érkező és a bv-s szakemberek. Véleményük szerint, a fogvatartottaknak is könnyebb lenne kiigazodni a személyzet tagjain, ha azt látnák, hogy egy egységes csapatot képeznek.

A képzésekkel, közös programokkal kapcsolatban megjelenik a tapasztalatok cseréjének igénye. Az azonos területen, azonos munkakörben tevékenykedő szakemberek nyitottak, és kíváncsiak egymás tapasztalataira, hasznosnak vélnék, ha rendszeres jelleggel lehetőségük nyílna nehézségeik megvitatására.

A szakmai megvalósítók felvetik a szupervízió jelentőségét és szükségességét.

A korábbiakból kiderül, hogy előnyben részesítették a résztvevők azokat a képzéseket, ahol lehetőségük volt ventilálni a kollégákkal. A javaslatok kapcsán is felmerült a rekreáció igénye, különös tekintettel a bv. intézetek hivatásos állományára.

Többen javasoltak olyan fórumok létrehozását, ahol erre lehetőségük nyílna.

Egyesek már tovább is gondolták a felvetést, és „Börtönügyi Kerekasztal” címszó alatt hoznának létre egy olyan közös platformot, ahol a különböző – beleértve a civil szférát is - szervezetek tudnának kapcsolódni a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez.

A civilek, önkéntesek zárt intézetek életébe történő bevonását egyébként a bv. dolgozói is támogatnák, bár hozzátesszik, hogy csak állománybővítés esetén tartják ezt jó ötletnek.

A megkérdezett szakemberek egyetértenek abban, hogy a fogvatartottakkal való szociális foglalkozás nem korlátozódhat a zárt falak közé. A projekt hatékonyságát fokozná, ha az utógondozónak, valamint a reintegrációs tanácsadónak lehetőséget biztosítanának, hogy összekapcsoljon munkáltatókat álláskereső szabadultakkal.

További javaslatként merült fel az egyes tevékenységi körök közti átjárás, nagyobb rugalmasság a feladatok ellátásában, s egy ember több kompetenciával felruházva képes legyen összetettebb szolgáltatást nyújtani.

Fenti elképzelések megvalósulását megkönnyítené, ha egy kézben összpontosulnának a tevékenységek. A szakemberek területi koordinációt, a bv. intézeteknek több jogosultságot, nagyobb önállóságot javasolnak. Mindezek kiegészítéseként jelenik meg az intézetek specifikumainak

figyelembe vétele, és a programok helyi jellegzetességekhez való igazítása. Az egyik nevelő így gondolkodik erről:

„Tehát hogy igazából érdekes, vagy intézet specifikáció szerint kellett volna ebbe a házban szakmaképzés, ahogy az új kódex is ezt fogja diktálni, hogy az intézeti profil-erősség szerint lesz meghatározva, hogy ki milyen programot kínál a fogvatartottaknak, tehát mondjuk Vác tréningezett volna, Nosztra meg Gyarmat az embereknek csináljon szakmaképzést és akkor ők koordinálják a házak közt az embereket, odaszállítják arra az időszakra és akkor 20 ember kitanulja a szakmát, (...) meg folyamatosan jönnének tréningre. Ez egy jó koncepció lehetne.” (nevelő)

További meglátásaik szerint ezáltal például a szakmaképzés terén hatékonyabban tudnák felmérni az adott régió igényeit, ahhoz mérten tervezni a szakmaképzéseket. Ide kapcsolható az a felvetés is, melyet így fogalmazott meg az egyik megkérdezett:

„A projektfelelős inkább egy ilyen koordinátorszervező legyen, és egy kicsi szakmai munka is engedtessek meg neki, ha már egyszer felsőfokú végzettséget várunk el tőle. Hogy akkor valami érdemi munka is legyen.” (egy szakmai megvalósító)

Idézett mondatból kiderül, hogy az egyes feladatkörök ellátására vonatkozó kitételekkel kapcsolatosan is felmerülnek kifogások. Mindez erősíteni látszik azt a meglátást, hogy projektben résztvevő szakemberek kiválasztása még finomításra szorul.

Imént megjelent az alacsonyabb szinten megvalósuló koordináció iránti igény, mely azért is fogalmazódott meg, mert nagyon sok stádiumon kell keresztülmennie egy-egy információnak, mindez pedig rengeteg idő és papírmunka. Korábban már láthattuk, hogy a projekt szakmai megvalósítói számára az egyik legnagyobb problémát az adminisztráció jelentette.

A javaslatok közt is elsők közt merült fel a dokumentációs teendők csökkentése, helyette több felhasználóbarát informatikai rendszer, adatbázis lenne üdvös.

Szintén a leggyakrabban felmerülő témák közé tartozik a projekt folytatásának, fenntarthatóságának szükségessége. Utóbbiak értelmében egyesek úgy látnák helyénvalónak, ha a reintegrációs program hosszú távon beépül a bv intézetekbe. Mindezt úgy vélik megvalósíthatónak, ha a pszichológusok, reintegrációs tanácsadók, utógondozó koordinátorok kapnának státuszt pontosan meghatározott feladatkörökkel.

Az IMEI szakemberei is nyomatékosan a folytatás mellett foglalnak állást. Mivel ők egy speciális intézet, azzal érvelnek, hogy betegek nem határidőre szabadulnak, az intézet részéről semmi nem akadályozza, sőt, inkább indokolja, hogy tágabb időkeretet kapjanak.

A szakmai megvalósítók hozzáteszik, hogy csak akkor látják értelmét a folytatásnak, ha biztosítottak kompetens szakemberek és tartható határidők. A szakemberek tekintetében azokat a munkatársakat részesítenék előnyben a megkérdezettek, akik már rendelkeznek tapasztalattal a TÁMOP 5.6.2. és/vagy az 5.6.3. terén, és rutinjuknak köszönhetően többet tudnak a gyakorlati munkával foglalkozni.

Amennyiben folytatásban gondolkodunk, a projekt résztvevői rávilágítanak, hogy az eddig megvalósultaknak köszönhetően már kevesebb költséget igényelnének a szükséges eszközök, ezáltal nagyobb ráfordítást élvezhetne a szakmai munka.

A program hatékonyságának növeléséhez más elemeket is említenek a szakemberek. Fontosnak vélik a reintegrációval nemcsak a bv. intézeteken belül foglalkozni, hanem a falakon kívül egyaránt. Ide tartozik a társadalom érzékenyítése, előítéletek csökkentése. Egyik szakember javasolja szabadultak megismertetését az emberekkel, mivel általános jelenség az ismeretlentől való félelem.

Szintén itt említendő a családi kapcsolatok helyreállítása. Az utógondozók arról számolnak be, hogy ugyan ez a tevékenység is feladataik közé lett sorolva, de nem kapták meg a feladat ellátásához szükséges információkat. Szembesültek vele, hogy nincs kidolgozott eljárásrend. A megvalósításhoz, a szükséges adatok, információk beszerzéséért a bv. intézet munkatársaihoz kellett volna fordulni számtalan pontban, s látván leterheltségüket, úgy érezték, hogy ez már végképp teljesíthetetlen kérés lett volna a részükről.

A jövőre vonatkozó javaslat ezzel kapcsolatban egy mindenki által elérhető protokoll kidolgozása.

A TÁMOP lezárását illetően többekben felmerült az igény egy levezető, lezáró fázisra. Sokan befejezetlennek, lezáratlannak érzik a folyamatot, függetlenül a megvalósult, vagy meg nem valósult céloktól. A szakemberek meglátásai szerint a levezetésre, a közös munka befejezésére nemcsak a projektben résztvevő szakmai megvalósítóknak, hanem a fogvatartottaknak is ugyanúgy szükségük lenne.

Eredmények összegzése

- A szakmai megvalósítók szerint a büntetés-végrehajtás állománya nem volt megfelelően tájékoztatva TÁMOP 5.6.3. érkezésével, a külsős

munkatársak tevékenységével kapcsolatban. A bv. szakemberei egyetértenek az észrevétellel, ők maguk is jelezték az információk hiányát. A TÁMOP civil megvalósítói pedig arról számolnak be, hogy a feladataik végrehajtására nem lettek felkészítve, s emiatt gyakran nehézségekkel találtak szembe magukat. A továbbiakban javasolják bizonyos eljárásrendek kialakítását (pl. családi kapcsolatok helyreállítása, munkáltatókkal kapcsolatfelvétel).

- A TÁMOP keretein belül megvalósult képzéseket, készségfejlesztő tréningek nem időszzerűen kerültek megtartásra, s nem minden esetben bizonyultak hasznosnak a munkavégzés szempontjából. További problémát jelentett, hogy a különböző munkáltatók által szervezett képzések időben nem voltak koordinálva, az együtt dolgozó szakmai megvalósítók időszakonként alig találkoztak egymással, s ez nagyban megnehezítette a közös munkát.

- A szakemberek elmondásai alapján a projekt megvalósulása során legfőbb nehézséget a dokumentáció mennyisége, a bv. intézetek személyi állományának túlterheltsége, a nehezen hozzáférhető információk (ügyintézés menetével kapcsolatban), valamint a külső szakemberek részére előírt munkavégzés helyének heti lebontásában mutatkozó rugalmatlanság jelentették.

- A projekt pozitív oldalait tekintve a legtöbb kedvező visszajelzés a fogvatartottak részére szervezett csoportos készségfejlesztéssel kapcsolatban érkezett. Külön említést érdemel, hogy ezeket a csoportokat civil szakemberek vezették, akiket a tapasztalatok szerint jobban elfogadtak a fogvatartottak, s ezáltal oldottabban vonódtak be a foglalkozásokba. A TÁMOP megvalósítói úgy látják, hogy a szóban forgó csoportfoglalkozások kifejezetten jótékony hatást gyakoroltak az elítéltek személyiségfejlődésére.

- További pozitívumként értékelendő a szakmaképzés, ugyanakkor felmerül a szakmai gyakorlat hiánya a képesítés megszerzését követően.

- Negatív visszajelzések érkeztek a projekt megvalósítási fázisaiban tapasztalt időbeli csúszások miatt. Visszajelzések szerint a szakmaképzés elmaradásának lehetősége negatív következményeket von maga után: hitelvesztés a szakemberekkel szemben, valamint az elítéltek motivációjának csökkenése a kitartó munka irányába.

- A szakmai megvalósítók meglátása szerint szükséges lenne egy levezető fázis, mind a fogvatartottak, mind a velük foglalkozó személyzet számára.

- A projekt további fejlesztendő pontjai közt kell említeni a közbeszerzés tervezését.

- Az eddig bemutatottak mellett, a leggyakrabban felmerülő fejlesztési javaslatok közül a projektben foglaltak hosszú távú fenntarthatósága, a feladatokhoz kapcsolódó eljárásrend kialakítása, valamint a társadalom proaktív bevonása a reintegrációs programokba emelendők ki. Úgy vélem, hogy az eddigiekben bemutatott eredmények fontos gyakorlati tapasztalatokat fogalmazznak meg, melyek reális támpontként szolgálhatnak azoknak a gyakorló és elméleti szakemberek számára, akik azon dolgoznak, hogy a reintegrációs programok minél hatékonyabban tudjanak működni és elérjék a megfogalmazott célkitűzéseiket.

Felhasznált szakirodalom

Hegedűs Judit (2010a): *Gyermeksorsok, életutak a javítóintézeti világból*. Budapest: Gondolat Kiadó, 197 p. (ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pedagógiatörténeti Tanszék Közleményei; 4.)

Hegedűs Judit (2010b): A javítóintézeti nevelés elmélete. In: Hegedűs Judit (szerk.): *A javítóintézet világa*. Budapest: Eötvös Kiadó, 2010. pp. 51-63.

Ruzsonyi Péter (2012): Kriminálpedagógiai alapvetések. In: Hautzinger Zoltán, Verhóczki János(szerk.) *Sodorvonalon: Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság, 2012. pp. 249-264.

Ruzsonyi Péter (2003): *A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés új irányzatai*, Budapest: Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP), 136 p.

Vicsek Lilla (2006): *Fókuszcsoport: Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Budapest: Osiris Kiadó, 2006. 401 p.

A FOGVATARTOTTAK TÖBBSZAKASZOS, TÁRSADALMI ÉS MUNKAERŐ-PIACI REINTEGRÁCIÓJA ÉS AZ INTENZÍV UTÓGONDOZÁS MODELLJE CÍMŰ KIEMELT PROJEKT. Projektismertető. TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001. Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Budapest, 2013.

